

TRADICIONALNI CVJETNJACI U SKOPLJU - DUH ORIJENTA

TRADITIONAL FLOWERBEDS IN SKOPJE - A SPIRIT OF ORIENT

Stefanka Hadzi Pecova, Slobodanka Stefanovska, Biljana Aleksijevska

SAŽETAK

Prvi javni park u Skoplju u Makedoniji kreiran je na samom početku 20. stoljeća. Povijesni podaci o planu oblikovanja parka, osobito cvjetnih gredica vrlo su oskudni. Za razdoblje između dva Svjetska rata može se naći skromna dokumentacija. Ali sjećanja na njegov izgled prije 1963. kad je Skoplje pogodio potres, još su živa. Danas je to područje dio središnjeg gradskog parka o čemu postoji obilna dokumentacija. Zadnjih godina površina najstarijeg parka pretvorena je u travnjak i sve su cvjetne gredice uništene. Takvo "oblikovanje", iako dobro izvedeno, izbrisalo je uspomene iz sjećanja stanovnika te prekinulo povijesnu nit grada. Zbog toga je poduzeto istraživanje povijesne i fotografske dokumentacije ovog područja. Usprkos skromnosti arhivska građa je pokazala da je prvi park oblikovan na tradicionalni geometrijski postbarokni način cvjetnih gredica. Upotrebljavano je mnogo različitog cvijeća jarkih boja. Ovo navodi na zaključak da je mala površina parka bilo šareno i egzotično mjesto. Uzevši u obzir da bi ovaj park trebalo uskoro opet oblikovati i urediti ovo bi istraživanje moglo pomoći u obnavljanju nekih modela tradicionalnih oblika, motiva i palete boja. Ono bi moglo pomoći u obnavljanju povijesne veze zelene površine i zadržati ga u skupnom sjećanju građana.

ABSTRACT

The first public park in Skopje and in Macedonia was created in the very beginning of the 20th century. Historical data for the designing concept of the

park and especially for the flowerbeds are very poor. A modest documentation for the period between the two World Wars can be found. But the memories of its look before the period of 1963, when the earthquake struck Skopje, are still vivid. Today this area is part of the central city park for which a large documentation exists. Lately the area of the oldest park has been transformed into a lawn, with all the flowerbeds destroyed. Such a "design", although well managed, has wiped out the memories of the citizens making a cut in the historical continuum of the city. Those are the reasons for undertaking the research in the historical and photo documentation for this area. Despite its modesty, archives showed that the first park was designed in a traditional geometric postbaroque manner of the flowerbeds. A lot of different flowers of bright colours were used. This leads toward a conclusion that the small park area acted as a colourful and exotic place. Taking into account that this park area should be redesigned soon again this research could help in restoration of some traditional form models, motives and colour pallet. It could help to create an historical continuum of the green area and keep the collective memory of the citizens.

POVIJESNI RAZVOJ PRVOG GRADSKOG PARKA U SKOPJU

Prvi gradski park u Skopju podignut je pored rijeke Vardar na površini od 1600 m² u razdoblju od 1905. do 1908. godine po nalogu skopskog valije Afuz Mehmed Paše.

Mali park je osnova današnjeg gradskog parka, njegov prvi dio.

Park je imao kvadratni oblik i bio je parceliran posebnim planom.

Postoje podaci da su ovdje bile zastupljene sljedeće vrste drveća: *Platanus orientalis*, *Tilia* sp., *Ailanthus glandulosa*, *Catalpa bignonioides*, *Fraxinus* sp., *Morus alba*, *Salix babilonica*, *Robinia pseudoacacia*. Cijela površina parka bila je obrubljena s *Populus pyramidalis*.

U parku su bile smještene male prodavaonice duhana i jedan mali restoran koje je općina iznajmljivala.

Podaci o cvijeću nisu sačuvani ali se u nekim dokumentima napominje da su bile upotrebljavane trajnice i lončanice.

Između dva svjetska rata

U razdoblju od 1923. do 1933. park se nekoliko puta proširivao.

U prvom navratu proširio se 7600 m², a kasnije za novih 4800 m².

Cijeli prostor bio je parceliran. Za održavanje je bio sagrađen moderni bazen koji se vodom punio iz rijeke Vardar. Zemljište je bilo kopano na dubinu od 1 metra. Sloj pijeska bio je zamijenjen plodnom zemljom. Sagrađeno je i umjetno jezero a kanali za navodnjavanje bili su povezani s rijekom Vardar. U blizini parka na posebnim parcelama proizvodio se cvjetni rasad. Postojali su i rasadnik i staklenik od 200 m² za proizvodnju cvijeća. U rasadniku se proizvodilo ukrasno drveće – 750 stabala (100 topola, 200 kiselo drvo, 250 bagrema itd.), a na parcelama je bilo zasađeno 267 visokih stabala, 500 niskih stabala, 90 četinarara, 50 okruglog bruksusa i 200 komada ruža. Prvobitne granice su i danas vidljive. Park ograničavaju piramidalne topole.

Rekonstrukcija i proširivanje otpočeto je 1923. godine. Obuhvaćen je prostor koji i danas postoji. Tada je bilo zasađeno 25707 raznih vrsta raslinja, između ostalog i *Picea excelsa*, *Larix europea*, *Pinus sylvestris*, *Thuja* sp., *Cupressus sempervirens*, *Salix alba*, *Salix babilonica* i dr., bilo je i topola: *Populus alba*, *Populus nigra* i *populus pyramidalis*.

Za potrebe parka proizvodilo se sljedeće cvijeće: *Jucca filamentosa*, *Rusmarinus officinalis*, *Pelargonium zonale*, *Pelargonium peltatum*, *Chrysanthemum maximum*, *Begonia semperflorens*, *Ageratum mexicanum*, *Iresine* sp., *Salvia splendens*, *Lobelia erinus*, *Santolina viridis*, *Alternanthera* sp., *Pyrethrum parthenium*, *Canna indica*, *Dahlia* sp., *Hiacinthus* sp., *Tulipa* sp., *Echeveria* sp., *Matthiola incana*, *Cheiranthus cherii*, *Bellis perennis*, *Viola hybrida*, *Aster novi belgii*, *Aster novi anglii*, *Gaillardia*, *Digitalis purpurea*, *Gypsophilla*, *Rudbeckia*, *Hybiscus syriacus*.

U razdoblju 1926./27. godine sagrađena je i zgrada restorana "Kermes". Nekoliko godina, odnosno do 1936./37. ovdje je bio smješten prirodoslovni muzej a po njegovom iseljenju zgrada je preuređena u restoran.

Poslije drugog svjetskog rata

U razdoblju poslije rata park je zadržao svoju fizionomiju sve do 1963. godine. Dobro je održavan. Primjera radi, 1941. godine površinu od 114 ha (ukupna površina) održavalo je 150 radnika. U ovom razdoblju stari park, koji je već bio samo prvi dio gradskog parka, obogaćen je novim vrstama drveća.

Za spomenuti su *Magnolia soulangeana* i dobro njegovani cvjetnjaci. Zasađene su nove cvjetne vrste kao: *Petunia hybrida*, a zasađeno je još ruža.

Potres 1963. godine

Cijeli gradski park poslije potresa 1963. godine postaje prihvatilište za postradale stanovnike Skopja. Sve do studenog 1964. godine u parku su smješteni šatori.

OBNOVA PARKA NAKON POTRESA

Pejzažni plan za gradski park

U razdoblju intenzivne rekonstrukcije grada kao posljedica potresa, pristupilo se izradi nove dokumentacije za gradski park. Projekt je izradio Gradski zavod za urbanizam i projektiranje iz Skopja. To je bila posebna dokumentacija – pejzažni plan gradskog parka.

Projektom je izvršeno kompleksno proučavanje uvjeta i potencijala prostora i mogućnost za djelotvornu njegu ukupnog prostora. Dizajnerskom konceptu prethodila je specijalistička studija "Edafo-ekološka, vegetacijska i entomopatološka ispitivanja uslova u gradskom parku u Skopju". Koncept za uređivanje i oblikovanje gradskog parka usvojen je 1967. godine.

Ovim riješenjem prvi dio parka, njegov najstariji dio, dobio je novu prostornu funkciju. Tendencija je bila da se izvrši rekonstrukcija ali da se zadrže osnovne karakteristike prostora i prvobitni koncept. Naime, predloženo je da se poboljšaju barokna obilježja boljom stilizacijom i da se sačuva drveće koje ima vrijednost. Predviđena je dislokacija postojećeg restorana čime se otvara širi prostor za komuniciranje i za uređenje baroknog partera.

Realizacija projekta gradskog parka

Realizacija projekta započeta je 1967./68. godine. Bilo je predviđeno da se park podigne u razdoblju od 10 godina. Osnovna struktura i koncepcija kao što su kompletna infrastruktura – staze, vodni tokovi, jezera, osvjetljenje i sadnja drveća ostvareni su za tri do četiri godine u drugom dijelu koji se još uvijek naziva novi park. Osnovni sadržaji i objekti zbog nedostatka sredstava nisu

sagrađeni kao što su: glavni ulaz, restorani, vidikovci, dječja igrališta, mini sportski tereni, kazalište na otvorenom i drugo. Poseban problem proizlazi iz činjenice da rješenje za gradski park nije uneseno u dokumentaciju uprave za urbanizam grada Skopja.

Prvi dio parka, odnosno najstariji park u Skopju nije rekonstruiran kako je bilo predviđeno dokumentacijom i projektom gradskog parka.

Rekonstrukcija u starom dijelu

Stari park u osnovi nije izmijenjen od potresa 1963. godine. Sagledavajući navike građana da koriste postojeći ulaz u park, u razdoblju 1968.-1970. godine on je redizajniran i sagrađen kao glavni ulaz u gradski park. Poslije nekoliko godina preuređen je i prostor oko spomenika Goce Delčeva. Za spomenuti je da se uređivanjem parcela oko spomenika i samim ulazom u park u cjelosti odbacilo rješenje pejzažnog plana gradskog parka.

Neka druga razmišljanja

Gradska skupština je raspisala natječaj za novo arhitektonsko rješenje postojećeg restorana Kermes koji je bio veoma zapušten. Iako to nije bio zadatak, autori su se prihvatili i rješavanja parkovskog prostora u neposrednom okruženju restorana. Zanimljivo je primijetiti da su svi natječajni radovi poštovali koncept baroknog partera. Nažalost, nije se pristupilo realizaciji prihvaćenog rješenja.

POSTOJEĆE STANJE PARKA

Dugo vremena stari park se održava intenzivnom njegom travnjaka, cvijeća i drveća.

Nažalost, cvjetni parteri su zamijenjeni travnim površinama. Ružičnjak nije obnovljen. Ostarjeli grmovi su odstranjeni. Bilo je i prirodne redukcije drveća.

U tijeku 2000. godine, izvršena je obnova svih travnatih površina. Izvršena je rekonstrukcija osvjetljenja postavljanjem stilskih kandelabra. Glavne staze su asfaltirane a ostale su rekonstruirane. Postavljena je nova parkovska oprema. Barokna fontana je preuređena u prvobitni oblik. Preuređena je i jedina česma.

Restoran Kermes je zatvoren i iako veoma oštećen još nije renoviran.

Danas nema šarma, ljepote i vlastitog obilježja malog parka. Nema tragova koji podsjećaju i osvježavaju sjećanja. Nema tragova raskošnog sjaja boja i mirisa cvjetnih partera.

RASPRAVA I PRIJEDLOG ZA OBNOVU

Analizom dokumenata i intervjuiranjem građana o sjećanjima na stari park zaključuje se sljedeće:

- Osnovna forma starog parka je pravokutna.
- Parterno rješenje je klasično. Formirano je nekoliko osnovnih blokova:
  - a) ulazni dio
  - b) neposredna okolina restorana u polukružnom obliku ispod platana u prednjem dijelu i mali bazen baroknog izgleda u zadnjem dijelu restorana
  - c) ružičnjak
  - d) stranične staze su ispod drvoreda
  - e) malo umjetno jezero s restoranom
- Parcele imaju pravokutne i kvadratne oblike u većem dijelu parka – to je prvobitni geometrijski uređivan dio parka. Dio koji je najkasnije uređivan je u pejzažnom stilu.
  - Postoje dva tipa cvjetnih parcela: u prednjem dijelu cvjetni parteri bili su klasičnog stila (postbarok), a u zadnjem dijelu parka bilo je rondela u pozadini ružičnjaka. Cvjetna paleta je bila bogata uz primjenu cvjeća intenzivnog kolorita i ugodnog mirisa (niske grmolike i puzave ruže i božuri; kasnije su korištene petunije izrazitog mirisa)
  - Staze prate oblike parcela i u većem dijelu parka su pravolinijske.
  - I pored toga što je osnovno rješenje geometrijsko nedostaje jasna os koja osigurava perspektivu i čini prostor jasno definiranim i čitljivim. Ali i pored te odlike fragmentiranosti parcela i sadržaja, stari park još uvijek odaje utisak povezanosti djelova kao i nastojanja da se njeguje klasični stil.
  - Neki elementi asociraju na klasična barokna rješenja kao što su stupovi obavijeni ružama i skulpture postavljene u nišama.
  - Cvijeće, odnosno jaki, izraženi, sjajni kolorit cvjeća i intenzivni miris cvjetnih grmova (jorgovan, božur, jasmin, lonicela, anamska ruka i mirisne ruže) stvaraju osjećaj, dodir i dah orijenta. Tako, ova simbioza klasičnih

postbaroknih motiva zapadnog stila u dodiru s mirisima i bojama orijenta daje odliku jedinstvenosti najstarijeg parka u Skopju.

Budući da je najstariji park u Skopju danas postao bezlični prostor, a ipak je sačuvao osnovne obrise i strukturu, smatramo potrebnim da sugeriramo obnovu osnovnih vrijednosti i odlika koje ovaj prostor ima. To su: barokni parteri, klasične rondele, ružičnjak, kolonade od stupova i ruža, niša sa skulpturama, primjena aromatičnih grmova, zimzelene bordure od šimšira i tuje i primjena cvijeća intenzivnog kolorita.

Ovakva obnova istovremeno je mogućnost da se osigura historijski kontinuitet mjesta, da se sačuva zajednička, kolektivna memorija stanovnika, građana Skopja i održi osjećaj pripadnosti parku-gradu-prostoru, kao bitnom građanskom obilježju.

LITERATURA

Kačeva, A., S. Hristova, T. Đorđioska (2002.): Životot vo Skopje 1918-1941; Muzej na grad Skopje.

Šojlevski, D. (1965.): Pejzažen plan za gradskiot park vo Skopje, Zavod za urbanizam, arhitekturu i proektiranje – Skopje, Skopje.

Grupa autora, (1965.): Edafo-ekološki, vegetacijski i entomopatološki ispitivanje na uslovite vo gradskiot park vo Skopje, Šumarski fakultet, Skopje.

Adresa autora – Autor's address:

Primljeno: 12. 4. 2003.

Prof. dr. Stefanka Hadzi Pecova
Univerzitet "Sv. Kiril i Metodij", Skopje
Zemljodelski fakultet
Bul. A. Makedonski bb
1000 Skopje
R. Macedonia

Slobodanka Stefanovska, dipl. ing. hort.
Biljana Aleksijevska, dipl. ing. hort.
JP Parkovi i zelenilo Skopje
Bul. Ilindenska bb
1000 Skopje
R. Macedonia